

TEVAKKUF

(التوقف)

Aralarındaki teâruzun giderilemediği iki hadisle de amel etmeyip bir çözüm bulununcaya kadar bekleme.

Sözlükte “durmak, beklemek” anlamındaki **vakf** kökünden türeyen **tevakkuf**, hadis terminolojisinde teâruz halinde olan hadisler arasındaki ihtilâfı gidermek amacıyla başvurulan yolların son aşamasını ifade eder. Hadisler arasındaki ihtilâfı gidermek için başvurulan yollar cem’ ve te’lîf, tercih, nesih ve tevakkuftur. Buna göre tevakkuf, ilk üç yolla teâruzları giderilemeyen iki hadisle de amel etmeyip bir tercih sebebi bulana kadar beklemektir. Bu dört yola hangi sıraya göre başvurulacağı konusunda ulemâ arasında ihtilâf bulunmakla birlikte çoğu zaman belirli bir sıraya riayet edilmeyip konunun muhtevasına göre bir yöntem belirlenmiş yahut bu yollardan birkaçı aynı anda uygulanmıştır. “Kelâmın imali ilgasından evlâdır” kaidesini benimseyen, yani hadislerle mümkün olduğunca çok amel etmeyi tercih eden hadis âlimleri cem’ ve te’lîf, nesih, tercih, tevakkuf sıralamasına riayet eder. Çünkü nesih ve tercihe ilk sırada yer verilmesi iki hadisten birinin göz ardı edilmesine yol açar. Hangi sıralama benimsenirse benimsensin ilk üç yolla bir çözümün bulunmadığı durumlarda bir karara varılmadan tevakkuf edilir. Bu aşamada müctehid riayetlerden birinin tercih edilmesini sağlayacak delile ulaşuncaya kadar bekler. Bu konuda bir başka âlimin bulacağı tercih sebebi de müctehidi bu belirsizlikten kurtarabilir (İbn Hacer el-Askalânî, s. 76; Şemseddin es-Sehâvî, III, 84). Hakkında tevakkuf edilen hadiste sened ve metin itibarıyla reddini gerektirecek bir durum olmasa da tercih edilmesini gerektiren özellik ortaya çıkıncaya kadar söz konusu hadis kendisiyle amel edilmemesi açısından merdûd hadis hükmündedir (Koçyiğit, s. 487).

Tevakkuf ile tahyîr, tesâkut ve terk terimleri arasında yakın ilişki vardır. Tahyîr, müctehidin tercihe imkân bulunmayacak şekilde teâruz eden iki delilden birini seçme konusunda muhayyer olmasıdır. Teâruz halindeki delillerin ikisinin birden düşürülmesini ifade eden tesâkut ve terk terimleri ise tevakkufla eş anlamlıdır. Muhtevaları birbirine çok yakın olan bu terimler farklı ilim dallarınca tercih edilmek suretiyle birbirinden ayrılmaktadır. Tevakkuf

daha çok hadisçilerce, tahyîr Şîa fakihlerince, tesâkut ve terk ise fukaha tarafından kullanılmaktadır (Çakan, s. 220). Mu’tezile kelâmcıları ihtilâf durumunda delillerin her ikisinin birden düşürülmesi (tesâkut) gerektiğini söyler (DîA, XXXI, 76). Ancak Ehl-i sünnet âlimleri onların sıkça başvurduğu bu yöneme itibar etmemiştir (bk. VÂKİFE).

Belirli bir çözümün ziyade çözüm beklentisini ifade eden cem’ ve te’lîf, nesih ve tercih gibi kendisinden önceki aşamaların aksine muhtevası, kapsamı ve işletilişinde belirsizlikler bulunan tevakkufun bir metot olarak değeri tartışılmıştır. Sahih hadislerde gerçek mânada bir teâruzun bulunmasını mümkün görmeyenler (Hatîb el-Bağdâdî, s. 432-437) tevakkuf üzerinde hiç durmamıştır. Hadisler arasında ihtilâflı meseleler olsa bile bunun ilk üç aşamada mutlaka çözüme kavuşturulacağını düşünenler ise tevakkufun uygulamada yerinin bulunmadığını, hatta Kitap ve Sünnet’te cem’, nesih ve tercih metotlarıyla giderilemediğinden tevakkufa mecbur kalınmış tek bir örneğin bile yer olmadığını belirtmişlerdir (Şâtîbî, IV, 294). Bununla beraber birbirine zıt görünen iki hadis arasında nesih ya da tercih imkânı bulunamadığında belirli bir süre beklemenin gereğini vurgulayanlar da vardır (Tâhir el-Cezâirî, s. 224-226; Ahmed Muhammed Şâkir, s. 170).

Tevakkuf kavramına fıkıh usulünde delillerin teâruzu bölümünde yer verilmiştir. Gazzâlî ihtilâf durumunda en ihtiyatlı ve kolay yollardan birinin tahyîr, diğerinin tevakkuf olduğunu söyler. Delillerden birinin diğerine tercih edilemediği hallerde müctehid iki delilden istediğiyle amel eder ya da yeni bir delil bulununcaya kadar herhangi bir görüş açıklamaz. Ancak müctehid konumunda bulunan kişinin kararsız kalmasından ziyade bir tercih yapması esastır. Çünkü hükmün her zaman beklemeye tahammülü olmayabilir. Müctehidin hükmünün tahyîr ve tevakkuf arasında değişmesi teâruz eden delillerin niteliğine göre değişmektedir (Gazzâlî, II, 378-379).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevrakî – İbrâhim Hamdî el-Medenî), Medine, ts. (el-Mektebetü’l-İlmiyye), s. 432-437; İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi uşûli’l-fıkıh* (nşr. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb), Mansûre 1418/1997, II, 1184; a.mlf., *el-Kâfiye fi’l-cedel* (nşr. Fevkiyye Hüseyin Mahmûd), Kahire 1399/1979, s. 442-444; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, II, 378-379; Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, IV, 294; İbn Ha-

cer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-nazar fi tavâzihî Nuḥbetü’l-fiker* (nşr. Nüreddin İtr), Dimaşk 1414/1993, s. 76; Şemseddin es-Sehâvî, *Fetḥu’l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, III, 81-84; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Medine 1379/1959, s. 386-391; İsmail Hakkı İzmîrli, *İlm-i Hilâf*, İstanbul 1330, s. 212; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü’n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü’l-ma’rife), s. 224-229; İsmail L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul, ts. (MÜİF Vakfı Yayınları), s. 219-223; Talât Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 487-488; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ’işü’l-ḥaşiş*, Beyrut 1415/1994, s. 170; Ayhan Tekineş, “Muhtelifü’l-hadis”, *DİA*, XXXI, 76.

OSMAN DEMİR

TEVÂRİH-i ÂL-i OSMÂN

(تواریخ آل عثمان)

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan başlayarak yazılan bazı tarihlerin ortak adı.

Osmanlı Devleti’nin ilk özgün tarih kaynakları II. Murad devrinde görülmeye başlar. Özellikle Yazıcıoğlu Ali’nin İbn Bîbî’den ilâvelerle yaptığı ve *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adını verdiği tercüme bu alanda bir ilk olması, daha sonra yazılan tevârîh-i (târîh-i) Âl-i Osmân’lara örnek teşkil etmiştir. II. Bayezid zamanında ilk Osmanlı tarihleri olarak “Tevârîh-i Âl-i Osmân” adı altında kuruluştan başlayan ve müellifi bilinmeyen (anonim) veya bilinen çok sayıda eser yazılmıştır. Bu isim o kadar benimsenmiştir ki *Keşfü’z-zunûn* (I, 283-285) ve *İzâhu’l-meknûn*’da (I, 211) *Heşt Bihişt*, *Kitâb-ı Cihannümâ*, *Tâcû’t-tevârih*, *Nuḥbetü’t-tevârih* ve *’l-ahbâr* gibi özel adları bulunan eserler bile bu isim altında toplanmıştır. Anonim tevârîh-i Âl-i Osmân’lara dair ilk ciddi çalışmayı yapan Friedrich Giese bu eserleri manzum parçaları olanlar ve olmayanlar diye iki gruba ayırmıştır. Ona göre ilk gruba girenlerin hiçbirinde telif tarihi yer almamakla birlikte genelde II. Bayezid devrinde yazıldıkları kabul edilmektedir. Bu eserlerin telifinde muhtemelen gazâ ve cihad ruhunu canlı tutmak, halkı gazâyâ teşvik etmek gibi kutsal bir sebep söz konusudur. Zira bunlarda gazâ ideali canlı şekilde anlatılmış, eski oğuznâmelerde görüldüğü gibi alplik, yiğitlik, cesaret ve kahramanlık temaları üzerinde fazlaca durulmuş, başta padişahlar savaşımların her biri gibi diye anılmıştır. O dönem popüler tarihçiliğinin bir ürünü sayılabilecek tevârîh-i Âl-i Osmân yazma geleneğinin XVI. yüzyıl ortalarına kadar, hatta daha sonraki yüzyılda devam ettiği söylenebilirse de yeni fetih-